

З життя Д. С. Воронцова

12 червня 1965 р. вся радянська і світова наука зазнала великої втрати — під час відпочинку на своїй Батьківщині, в Білоруській пущі, на березі річки Сож помер академік АН УРСР Данило Семенович Воронцов.

Д. С. Воронцов народився 24 грудня 1886 р. в Білорусії, в Биховському повіті Могилівської губернії в сім'ї селянина.

Його батько помер, і хлопчика вчили і виховували дід з матір'ю. Помітивши неабиякі здібності онука, дід влаштував його на навчання у Могилівській гімназії.

В 1907 р. Д. С. Воронцов закінчив гімназію і поступив до Петербурзького університету на природниче відділення, де вже на перших курсах зацікавився фізіологією і провадив дослідницьку роботу на кафедрі М. Є. Введенського. Ще студентом він написав свою першу працю «До питання про гальмівний вплив блукаючого нерва на серці». Після закінчення університету у 1912 р. із золотою медаллю його залишили на кафедрі, і він почав вивчати електричні явища на серці.

М. Є. Введенський тепло до нього ставився, запрошував до себе на дачу (чого він удостоював лише обранців), диктував свої наукові праці.

Д. С. Воронцов деякий час працював також асистентом на кафедрі фізіології вищих жіночих курсів, а потім перейшов в Одеський університет на кафедру фізіології.

Успішно захистивши магістерську дисертацію, присвячену електрокардіограмі серця жаби, Данило Семенович стає приват-доцентом. В перші післяреволюційні роки Д. С. Воронцов жив у рідному селі, де займався сільськогосподарською працею.

У 1921 р. Данило Семенович працював над організацією технікуму в Черікові. У цьому ж році, випадково зустрівшись з проф. М. А. Дихно, Данило Семенович дістав від нього запрошення на кафедру фізіології медичного факультету Смоленського університету.

У Смоленську Д. С. Воронцову надали для лабораторії один поверх невеликого будинку. В той час країна ще переживала великі труднощі, дослідження доводилось починати майже без будь-якого обладнання. Данило Семенович звернувся з проханням до всіх, хто має якісь прилади, принести їх на кафедру фізіології. І люди стали допомагати — принесли ножиці, старий грамофон, посуд. У цей час на допомогу Д. С. Воронцову прийшов на рідкість умілий механік — Пивоваров. Вони разом спорудили на новонародженій кафедрі перший кімограф, поставивши на диск старого грамофона дерев'яний барабан.

У Смоленську Д. С. Воронцов продовжував дослідження, розпочаті в Ленінграді у М. Є. Введенського, про вплив анода і катода постійного струму на нерв, і показав, що коли парабіоз, викликаний одновалентним катіоном (калієм), як вперше виявили М. І. Виноградов

і Л. Л. Васильєв, усувається анодом, то парабіоз, викликаний дво-валентними катіонами (барієм кальцієм), усувається катодом.

Анод постійного струму, застосований в абсолютний рефрактерний період, подовжує його, а катод — скорочує. Якщо подовжити період дії струму, то катод створить другу рефрактерність, а анод прискорить відновлення.

Для дослідження дії постійного і змінного струму на рефрактерну фазу нерва Д. С. Воронцов при технічній допомозі Пиєварова створив чудовий за простотою і винахідливістю прилад: на ніжки табурета прикріпили рейки і на них — контакти. До стелі підвішували маятник і при його гойданні контакти то змикались, то розмикались (порівняйте не з сучасними електронними маятниками, а з тими, що існували тоді, але були недоступні в період розрухи механічними маятниками Люкаса, Гельмгольца). Данило Семенович застосував цю методику, щоб не втрачати дорогоцінного часу.

Гебер надіслав Воронцову листа, в якому цікавився точністю досліджень і деталями методики. Він не знав, що в лабораторії, де провадили ці витончені, бездоганні за виконанням праці, дослідники сиділи в шапках і в теплому одязі, у холодному нетопленому приміщенні, перед приладом, достойним лесковського левши. Це незабутній урок наукової мужності для багатьох молодих людей, в чийих руках сучасні найдосконаліші прилади часом приносять дуже скромні плоди.

Д. С. Воронцов був досить різким, суворим, але завжди принциповим і, якщо вважав за необхідне, «вичитував» своїх співробітників у присутності студентів. Іноді на нього надходили скарги, що треба, мовляв, вивчати умовні рефлексі, а не якісь дрібнісінькі нервики, що Данило Семенович нібито проводить «невірний курс».

У смоленський період, з 1922 до 1930 р. у Д. С. Воронцова вчилися, працювали і провадили викладацьку роботу Н. А. Юденіч, Л. Г. Трофімов, П. М. Серков, Є. П. Кесарева, П. О. Макаров та інші, які потім стали керівниками лабораторій і кафедр різних інститутів Радянського Союзу. Учні Данила Семеновича дуже поважали свого вчителя.

Д. С. Воронцов вперше застосував катодний осцилограф для дослідження слідових процесів у нервовій і м'язовій системах, різко підвищив чутливість струнного гальванометра, дотепно дослідив природу песимуму Введенського в нерві жаби. Ці досліді від провадив у Казані, де працював з 1930 до 1935 р. З ним у Казанському університеті продовжували працювати П. М. Серков, Є. П. Кесарева, а також приєдналися й інші, серед яких був М. І. Валідов.

В Казані Д. С. Воронцов і співробітники досліджували вплив на нервово-м'язовий препарат різних іонів в умовах перфузії і виявили, що одні іони підсилюють процес збудження, усувають стомлення, а інші, навпаки, ослаблюють процес збудження.

В 1935 р. В. Ю. Чаговець — видатний вчений і світла людина — запросив Д. С. Воронцова з Казані до Києва на кафедру фізіології Київського медичного інституту.

У Києві Д. С. Воронцов працював 30 років з 1935 до 1965 р. — більшу частину свого самостійного наукового життя. У 1935 р. його обрали членом-кореспондентом, а в 1957 р. — академіком Академії наук УРСР.

У Києві він створив ряд експериментальних установок з електро-і мікрофізіології та підготував новий загін учнів.

Д. С. Воронцов — людина оригінальна; він був правдивим, а іноді навіть різким з людьми, до яких він добре ставився. І вони не обра-

жались на його користь.

Його праця в Київському університеті була на чолі. Він створив нові графії. До створення товариства

Свою особистість написав, коли

Д. С. Воронцов ваних кадрів своїми учнями Є. П. Кесарева

У Києві

П. Г. Кості

В. І. Скок, М.

Воронцов

художню лі

лювавсь спо

ловом. Люби

життя, слуха

Найкращі

його дослід

лий і славни

жались на його критику, тому що вона була спрямована їм же на користь.

Його праці друкували у виданнях Смоленського, Казанського і Київського університетів, у центральних вітчизняних і зарубіжних журналах. Він опублікував курс електрофізіології, ряд підручників, монографій. До останнього дня життя був головою правління Українського товариства фізіологів, членом редакційних колегій ряду журналів.

Свою останню працю «Фізичний електротон» Данило Семенович — написав, коли йому було 78 років.

Д. С. Воронцов — учитель і вихователь кваліфікованих, обдарованих кадрів фізіологів. Він вимогливо ставився до тих, кого вважав своїми учнями. Серед його учнів були: Юденіч, Л. Г. Трофімов, Є. П. Кесарева, М. В. Сергієвський, П. О. Макаров, М. І. Валідов.

У Києві тепер працює ціла плеяда учнів Д. С. Воронцова — П. Г. Костюк, П. М. Серков, С. Д. Ковтун, С. І. Фудель-Осипова, В. І. Скок, М. Ф. Шуба, Т. М. Мамонець, С. І. Магура та ін.

Воронцову було властиве широке коло інтересів. Він чудово знав художню літературу, напам'ять читав вірші визначних поетів, захоплювався спортом, був першокласним мисливцем, у 60 років став риболовом. Любив біля костра розповідати дотепні історії з свого цікавого життя, слухати народні пісні. Він багато подорожував по рідній країні.

Найкращим пам'ятником цій великій людині буде продовження його досліджень численними учнями, яких він виховав і вивів на світлий і славний шлях науки.

П. О. Макаров